

UNIVERSITATEA „ȘTEFAN CEL MARE” SUCEAVA
FACULTATEA DE LITERE ȘI ȘTIINȚE ALE COMUNICĂRII

DOMENIUL FUNDAMENTAL: ȘTIINȚE UMANISTE
DOMENIUL DE DOCTORAT: FILOLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT

*Corespondențe discursive româno-germane în
narațiunile Hertei Müller*

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:

Prof. univ.dr. Ioan OPREA

DOCTORAND:

Ancuța Cojocariu (căs. Gorban-Cojocariu)

SUCEAVA, 2018

CUPRINS

CONSIDERAȚII PRELIMINARE	3
Obiectul de studiu și oportunitatea lucrării	3
Preambul metodologic	5
Corpus de studiu	6
Structura lucrării	7
Capitolul I. Cadrul teoretic al lucrării	16
I.1. Opțiunea pentru un model teoretic	19
I.2. Reconstrucția textului în actul traducerii	31
I.3. Particularitățile traducerii prozei Hertei Müller	32
I.4. Scurt istoric al traducerilor din opera Hertei Müller	33
I.5. Concluzii parțiale	34
Capitolul II. Opera Hertei Müller în variante românești	35
II.1. Aspecte ale influenței germane pe teritoriul românesc din Transilvania și din Banat	35
II.2. Contextul traducerii: cadrul preliminar al receptării operei	37
II.3. Palierul receptării critice a operei	38
II.4. Primele traduceri din Herta Müller în românește	40
II.5. Concluzii parțiale	47
Capitolul III. Redarea în românește a trăsăturilor discursive din textele Hertei Müller scrise în germană	48
III.1. Definirea termenului de traductologie	48
III.2. Perspectiva fidelității față de original	48
III.3. Trăsăturile discursului narativ al Hertei Müller	51
III.4. Asigurarea funcționalității textului tradus	53
III.5. Concluzii parțiale	59
Capitolul IV. Tipuri discursive în textele românești ale Hertei Müller	61
IV.1. Considerații generale asupra noțiunii de „discurs”	61
IV.2. Trăsăturile „discursului repetat”	65
IV.3. Ironie și sarcasm în discursul scriitoarei	66
IV.4. Concluzii parțiale	70
Capitolul V. Versiuni ale traducerilor din proza scriitoarei	72
V.1. Corpusul de texte. Presentare	72

V.2. Aspecte tipografice și de punctuație	74
V.3. Sintaxă	77
V.4. Titlurile în traducere	81
V.5. Concluzii parțiale	86
Capitolul VI. Realizarea echivalenței în plan metalingvistic	88
VI.1. Cuvinte compuse	90
VI.2. Forme populare, regionale, familiare sau vechi	92
VI.3. Onomastica	94
VI.4. Traducerea jocurilor de cuvinte în metatext	96
VI.5. Bilingvism	100
VI.6. De la bilingvism la dialecte	105
VI.7. Nonconformismul exprimării	109
VI.8. Concluzii parțiale	116
Capitolul VII. Potențarea semnificațiilor prin traducere	117
VII.1. Caracterele italice, bold și scrierea cu majusculă	117
VII.2. Repetițiile și funcția lor intensivă	121
VII.3. Paralelisme	131
VII.4. Adverbe	133
VII.5. Topica progresivă	135
VII.6. Concluzii parțiale	140
Capitolul VIII. Considerații finale	141
VIII.1. Traducere și literaturitate	141
VIII.2. Structuri specifice limbii germane și redarea acestora prin traducere	144
VIII.3. Greșeli de traducere	146
VIII.4. Tipuri de traducători	148
VIII.5. Importanța paratextului	149
VIII.6. Concluzii parțiale	152
CONCLUZII GENERALE	153
CORPUS	155
BIBLIOGRAFIE	156
ANEXE	168

REZUMAT

În ultimii ani, opera Hertei Müller a constituit subiectul a numeroase dispute de „revendicare” a apartenenței la o literatură sau alta. Discursul acesteia, însă, a rămas într-o zonă neexploată, deși tocmai acesta este elementul care îi conferă scriitoarei statutul de „purtătoare a unei conștiințe lingvistice” similară cu a tuturor românilor. Alegerea temei de cercetare și alcătuirea lucrării au pornit, așadar, de la constatarea necesității studiului contrastiv în contextul unei scriitoare care „jonglează” în permanență între două culturi.

- **Obiectul de studiu și oportunitatea lucrării**

Teza noastră de doctorat este un **studiu traductologic** care vizează analizarea unui corpus de texte traduse din limba germană în limba română, și uneori invers, cu scopul de a verifica aplicabilitatea teoriilor traducerii textului epic și de a ilustra alte direcții de cercetare în cadrul acestuia.

Premisa fundamentală a demersului pe care o formulăm ca ipoteză de demonstrat este aceea că traducerea unui text dintr-o limbă sursă într-o limbă țintă presupune în cazul narațiunilor Hertei Müller o atentă considerare a factorilor contextuali, relevați de altfel în analiza discursivă.

Drept **ipoteză** de lucru ne-am propus investigarea/analiza traducerilor operelor epice dintr-o perspectivă comunicativă. În acest caz, beneficiem de **teoriile generale** oferite de *Semiotica generală* (Umberto Eco), de *Teoria comunicării* (Ferdinand de Saussure), de *Analiza discursului* (Dominique Maingueneau, Jean-Michel Adam) și de *Pragmatica discursivă* (Anne Reboul și Jaques Moeschler), teorii ce se dovedesc a fi utile în cercetarea mecanismelor și strategiilor traducerii de text narativ. În seria lucrărilor de **teorie traductologică**, trebuie amintite, mai întâi, studii din spațiul românesc, care au marcat în mod evident investigarea fenomenelor de transpunere interlingvistică (Georgiana Lungu-Badea „*Teoria culturilor, teoria traducerii*”, Irina Mavrodin „*Despre traducere, literal și în toate sensurile, Scrisul Românesc*”) și o serie de studii din cadrul unor publicații specializate „*Atelier de traduction*”(USV). În seria cercetărilor academice aplicative, care au folosit modele de analiză contrastivă a strategiilor și tehnicilor de traducere în baza unui instrumentar teoretic actualizat, se impune notarea câtorva studii care au constituit **modele de analiză** pentru studiul de față (Daniela Hăisan, *Proza lui Edgar Allan Poe în limba română*, Lavinia Seiciuc, *Eufemismul în limba română și în alte limbi romanice*). Alte posibilități de studiu, atât conceptuale cât și metodologice, în ceea ce privește traducerea textului narativ constituie puncte de sprijin pentru analiza propusă de această cercetare.

Din perspectiva cadrului teoretic asumat, **obiectul general al analizei** noastre aplicative este *discursul narativ privit ca produs al comunicării narrative traduse*.

Pentru a ilustra elementul de **noutate**, atât în ceea ce privește teoria, cât și în privința analizei aplicative pe corpus, subliniem faptul că teoriile traducerii sunt verificate și aplicate textului tradus din limba maternă a scriitoarei în limba națională vorbită pe teritoriul țării în care a trăit. În consecință, lucrarea *Corespondențe discursive româno-germane în narațiunile Hertei Müller* valorifică o problemă provocatoare, prin prisma unor procedee de analiză consacrate.

Ne propunem, așadar, motivați de ipoteza ilustrării unor aspecte inedite, în investigarea practică a *corespondențelor discursive româno-germane în textele Hertei Müller*, o analiză contrastiv-evaluativă a mecanismelor de traducere și mai ales a soluțiilor traductive adoptate în redarea operei Hertei Müller într-o limbă și o cultură care au influențat-o iremediabil. **Obiectul**

specific al cercetării îl reprezintă textele scriitoarei germane traduse în mediul țintă, adică pe terenul culturii române.

- **Preambul metodologic**

Baza metodologică a lucrării valorifică *metodele contrastive* propuse de modelele descriptive de investigare a traducerii textului narativ și, respectiv, de modelul analizei narative. Cercetarea întreprinsă inițial pe teritoriul limbii române este completată cu informații obținute pe baza unor importante lucrări de lingvistică din limba germană. Analiza principalelor versiuni românești ale prozei Hertei Müller s-a realizat prin prisma *principiului echivalenței funcționale* (teoria Skopos-ului) sau al *echivalenței relevante* (în care se urmărește redarea efectelor din textul original). Strategiile de analiză au dublu scop: pe de o parte constituie instrumente în examinarea unui corpus de texte narative traduse, iar pe de altă parte facilitează observarea procesului de traducere.

Lucrarea este un demers descriptiv-comparativ, interpretativ-evaluativ, intenția noastră fiind aceea de a verifica ipotezele principiilor traducerii și de a urmări modul în care conștiința lingvistică acționează asupra traducătorului și, mai ales, asupra scriitoarei. Studiul urmărește în mod constant evaluarea tipurilor de echivalență și stabilirea gradului în care traducerile se apropie de discursul sursă. În egală măsură, sunt folosite și alte **metode de lucru** precum: *inducția*, pornind de la soluțiile traductive către principiile tranferului interlingvistic, *deducția*, atunci când am trasat coordonatele propriei analize valorificând principiile generale ale traducerii, *observația*, utilă pentru realizarea interpretărilor pe corpus, *analogia*, în *studierea fenomenelor lingvistice care constau în modificarea formei sau a sensului unui cuvânt sub influența altui cuvânt* și, nu în ultimul rând, *sinteza* pentru a restrânge aria cercetărilor și a trasa coordonatele de bază. Valoarea traducerilor a fost apreciată prin raportare la criteriul limbii (literare) române.

Cadrul conceptual în care s-a derulat cercetarea noastră vizează complexul opozițional *traducere fidelă/traducere liberă* sau nivelul *adecvare versus acceptabilitate*. Conceptul de echivalență considerat drept privilegiu de bază al transferului interlingvistic constituie punctul de plecare al acestei abordări. Prezenta lucrare are drept prim instrument de lucru noțiunea de „echivalență”, dar o reconstruiește din perspectiva „mutațiilor” contextuale creionate de funcționalismul descriptiv. Ne-am propus o analiză critică a strategiilor și a soluțiilor traductive pentru a oferi măsură „fidelității” textului tradus cu cel din textul sursă. Am încercat să identificăm dacă traducerile românești respectă funcțiile textului original sau dacă se schimbă uneori datele comunicării, precum și în ce condiții se întâmplă aceasta. De asemenea, ne-am propus să analizăm măsura în care un text specific limbii țintă, dar tradus și apoi retradus în limba țintă păstrează funcția textului original. În cadrul ipotezelor de lucru prezentate în corpus este posibil să existe versiuni care să nu ilustreze opțiunea clară pentru un principiu sau altul dintre cele aflate la baza transferului interlingvistic: orientarea către sistemul sursă sau către sistemul țintă. **Obiectivul** nostru este analiza strategiilor și a soluțiilor traductive ținând cont de context și de norma aplicată.

- **Corpus de studiu**

Corpusul de studiu constă în texte, cele mai multe narative, reprezentând traduceri în limba română din opera scriitoarei Herta Müller, apărute în versiune publicată. În anexele lucrării am integrat trei fragmente propuse spre analiză și, de asemenea, trei variante de traducere personală a acestora, traduceri realizate în scop comparativ, ținând cont că nu există două versiuni ale aceleiași opere traduse în limba română.

Alegerea corpusului de text s-a făcut din prisma relevanței pentru teza de demonstrat, relevanță studiată pe mai multe niveluri. Mai întâi, studiul încearcă să arate că textul narativ, privit prin prisma traducerii, constituie un subsistem ce dezvoltă semnificații în cadrul comunicării. Modalitățile prin care repetiția sau figurile retorice, precum anafora sau epanalepsa, influențează perceperea și redarea textului în traducere sunt ilustrate în opera Hertei Müller, o scriitoare cunoscută pentru „lirismul concentrat” al discursului. Proza, în sine, este construită, aparent, sub influența dadaștilor. În realitate însă este doar rodul unei scriitoare ce își reinventează în permanență limba. Un sistem complex de semne nonverbale accentuează stările protagoniștilor și implică cititorul creându-i iluzia că experimentează evenimentele descrise.

Mai apoi, cercetarea își propune să urmărească maniera în care traducerea redă valențele textului popular românesc tradus în limba germană chiar de scriitoare și retradus apoi în limba română printr-un nou proces de redare. Pornind de la teoriile traductologice, lucrarea urmărește în ce măsură româna influențează limba germană în care scrie Herta Müller, ce forme dialectale sălășluiesc în discursul narativ al acesteia și, mai ales, cum ia naștere „lirismul” pentru care Academia Suedeză a premiat-o cu Nobel.

Așadar, ceea ce aduce nou scriitoria în proza germană este un melanj lingvistic extrem de expresiv care ia naștere din *bilingvism*, din multiculturalitate, și, nu în ultimul rând, din *viziunea „străinei”* cu dubla cetățenie. Inovațiile aduse de Herta Müller în spațiul narativității în limba germană se referă inclusiv la infuzarea prozei cu o doză de *lirism concentrat*, prin care efectul poetic se împletește cu vorbirea aparent spontană.

- **Structura lucrării**

Lucrarea de față este împărțită în *opt* capitole tematice, redată în două părți distincte: prima parte, este cea care urmărește fundamentarea teoretică a studiului și partea a doua, aplicativ-analitică, ce vizează verificarea ipotezelor enunțate.

Prezentei introducerii îi urmează **capitolul I**, cu titlul *Cadrul teoretic al lucrării*, în care ne propunem să oferim o abordare conceptuală a tematicii care ține de discursul narativ și de traducerea lui, precum și o analiză critică a direcțiilor de cercetare existente în domeniul respectiv.

Subcapitolul I. 1. vizează, mai întâi, căutarea și *definirea unui model teoretic*, în încercarea de a desluși o cale prin „hățișul” teoriilor traducerii. Din această perspectivă am definit termenul de *discurs narativ* pornind de la compoziții: *discurs* (unitate egală sau superioară frazei, constituit dintr-o suită de semne lingvistice alcătuiind un mesaj cu un început și un sfârșit) și *narativ* (epic.)

Demersul pornește de la teoria lui Tzvetan Todorov, relevantă în context din perspectiva componentelor narațiunii: logica acțiunilor și raporturile dintre personaje, precum și prin prisma procedeelelor de construcție narativă prezentate/povestite. În același subcapitol am identificat, conform ipotezelor lui Grenette, cele trei aspecte majore ale temporalității, *durata*, *ordinea* (analepsa-flashback, prolepsa-anticipare), *frecvența* cu ajutorul cărora am analizat raportul cantitativ al dimensiunii textuale față de întinderea în timp a evenimentelor și am exploatat resursele stilistice ale frecvenței.

Subcapitolul I. 2. urmărește complexul fenomen al *reconstrucției textului în actul traducerii*. Sunt trecute în revistă resorturile interne și motivațiile de ordin extern. Ipoteza reconstrucției este supusă unei succinte analize, la finele căreia, remarcăm faptul că proza Hertei Müller nu suferă, decât parțial, un proces de reconstrucție prin re-traducere, mai exact în două variante extrem de interesante. Prima, și poate cea mai important, este cea care vizează

traducerea de către scriitoare a versurilor populare românește, unele din cântecele Mariei Tănase, în limba germană și re-traducerea acestora în limba română. A doua variantă de re-traducere se referă la volumul de povestiri *Niederungen*, scris de către Herta Müller în 1982 și tradus de Nora Iuga în același an, dar sub o formă extrem de cenzurată, re-tradus mai târziu în 2012 de către Alexandru Al. Șahighian în variantă originală.

Al treilea subcapitol, dedicat *Particularităților traducerii prozei*, pornește de la premisa că dominantă procesului traductologic este sintaxa. Analiza relevă o serie de elemente de noutate în ceea ce privește traducerea operelor Hertei Müller, și anume, discrepanțele cantitative ce iau naștere în cadrul discursului atunci când scriitoarea înserează expresii românește în textul german, expresii care nu au un echivalent cantitativ și, prin urmare, doar în actul traducerii structura poate releva conținutul inițial.

Subcapitolul dedicat *Istoricului traducerilor* are note și ierarhizatoare stilistice. Același subcapitol stabilește *corpusul de lucru*. Sunt menționate traducerile realizate în limba română, între 1982 și 2012, de către cei trei traducători: Nora Iuga, Alexandru Al. Șahighian și Corina Bernic, precum și repartitia operelor pentru fiecare dintre aceștia. Statisticile vizează opțiunea moderată a publicului român pentru literatura cu substrat biografic a scriitoarei.

Primul capitol se încheie cu o serie de *concluzii*, în cadrul cărora conchidem asupra modelelor traductologice pentru care optează traducătorii Hertei Müller.

Capitolul al doilea este dedicat integral traducerilor scriitoarei germane, privite din perspectivă diacronică. Motivației punctuale de a fixa cadrul preliminar al receptării operei i se adaugă nevoia identificată de a reuni și de a analiza formele receptării critice ale operei în limba germană și, ulterior, primele traduceri în românește. Împărțit în cinci subcapitole, el vizează evidențierea unor impulsuri traductologice și a contextului care le-a influențat.

Subcapitolul intitulat *Influența germană pe teritoriul românesc din Transilvania și Banat* ilustrează posibilele inspirații ale modelului cultural german asupra limbii române vorbite în zona de Vest a țării, precum și reciproc, efectele „sălășluirii” limbii române în graiul șvabilor bănățeni. Expunerea vizează cele două mari valuri de colonizare din secolele XII și XVIII. Se prefigurează, astfel, importanța unei percepții corecte asupra modului în care limba germană a marcat limba română, mai ales la nivelul împrumuturilor, ceea ce explică existența în graiurile românești din zona vestică a unor cuvinte de origine germană, forme ce rezistă în ciuda dialectelor, dar care în Germania nu mai există.

Subcapitolul II. 2. asigură o expunere descriptivă a normelor preliminare care reglează contextul traducerilor corpusului analizat. După cum se arată în acest segment de analiză, profilul ideologic al momentului și spațiul traducerii (ambele fiind componente contextuale) comportă consecințe majore în ceea ce privește actul traducerii.

Următorul subcapitol, referitor la *palierul receptării critice* evidențiază faptul că însăși divergența perspectivelor oferite de criticii germani semnaleză o nevoie obiectivă a sistemului gazdă de a îngloba ideile și formele narativității Hertei Müller: de la noutatea structurilor de compoziție și până la incontestabilele tehnici de realizare a prozei.

Subcapitolul dedicat *Primelor traduceri în românește* aduce în prim plan versiunile de început ale textelor Hertei Müller sub traducerea Norei Iuga. Același studiu vizează toate caracteristicile ce derivă din statutul lor de traduceri-introducere.

Concluziile capitolului prilejuiesc exprimarea opiniei că succesul unei opere literare traduse nu este nicidecum un fenomen literar aleatoriu, ci este rezultatul unui context favorabil la un moment dat în cultura respectivă și, implicit, al așteptărilor publicului țintă.

Capitolul al treilea se constituie într-o primă etapă de analiză aplicativă. Pornind de la fundamentul normelor preliminare ale traducerii, acest capitol inițiază studiul aplicat pe text

printr-un model de analiză descriptiv-comparativă. Corpusul este alcătuit din două texte sursă: romanele *Der Fuchs war damals schon der Jäger* și *Reisende auf einem Bein* și din versiunile unice de traducere a acestora în limba română. Subiectul analizei traductologice este limitat la elementele paratextului (titluri), la câteva elemente de natură lexico-semantică și, nu în ultimul rând, la elemente de sintaxă. Etapele parcurse urmează linia impusă de metodologiile descriptiv-comparative consacrate.

În primul subcapitol se definește termenul de *traductologie* și se prezintă paradigma în care *traducerea este privită ca proces*, nu doar ca produs, accentul punându-se, evident, pe funcția pe care textul literar tradus o îndeplinește în sistemul literaturii țintă.

Al doilea subcapitol inventariază teoriile asupra semnului în scopul creionării cadrului metodologic al unei comunicări autentice în cadrul procesului de redare a unui text dintr-o limbă în alta. Sunt identificate, în descrierea acestor orientări, normele care acționează asupra textului tradus și modifică traducerea, astfel încât aceasta să fie valabilă în mediul de primire.

Pe fundalul normelor anterior ilustrate, subcapitolul al treilea analizează trăsăturile discursului narativ al Hertei Müller din perspectivă funcționalistă. La acest nivel, subliniem, în special, provocările discursului orientat spre locutor și orientat în timp. Dacă la cei mai mulți scriitori discursul își modifică direcția, în funcție de finalitate, în cazul scriitoarei germane, discursul păstrează o singură direcție, indiferent de finalitate. Dezvoltarea liniară nu este urmarea existenței unui singur emițător, ci consecința firească a unei intenții comunicative sentențioase. Cu atât mai complexă se dovedește abordarea traductivă a discursului din perspectiva apartenenței la interdiscurs.

Lămuritor în acest sens se dovedește subcapitolul referitor la *Asigurarea funcționalității textului tradus*. Analiza comparativă urmărește măsura în care variantele de traducere reușesc să păstreze atât funcționalitatea narativă, cât și valențele simbolice atribuite unor subsisteme. Concizia și generozitatea semantică a limbii sursă sunt prezentate ca provocări semantice. Studiul evidențiază strategiile compensatorii, prin care traducerile românești realizează echivalențe funcționale.

Concluziile capitolului recomandă orientarea în funcție de locutor și de timp, în cadrul procesului traductiv, în condițiile în care autoarea își supraestimează publicul și nu-i oferă, decât foarte rar, repere intratextuale. Contextul devine instanța majoră, iar coenunțiatorul se pierde în „hățișul” variabilelor semantice.

Al patrulea capitol inaugurează analiza aplicată *discursului* din textele românești ale Hertei Müller. Mijloacele lingvistice de redare a ironiei și a sarcasmului în *poemele-colaj* sunt considerate o altă dimensiune esențială a discursului scriitoarei. Capitolul debutează cu o serie de considerații asupra discursului, din perspectiva acestui tip de text. Studiul are drept punct de plecare abordarea lui *Dominique Mainguaneau* asupra analizei discursului. Se completează seria modelelor teoretice cu teoria lui *Eugeniu Coșeriu* asupra termenilor de textem repetat și, implicit, discurs repetat. Premisa existenței iconotextului în poemele colaj conferă studiului noi direcții de abordare. Se analizează valabilitatea în textul suport a celor două tehnici: *colajul propriu-zis și imitația parodică*, deosebind între *intertextualitatea de tip colaj-aluzivă* și, respectiv, aceea de transformare a enunțului prin diferite figuri de construcție.

Atunci când se enunță *trăsăturile discursului repetat*, în subcapitolul IV. 2., analiza vizează maniera de *a cita* și îndeplinirea obiectivului de *a califica locutorul* prin intermediul discursului său. Din perspectiva utilizării *citadelor* (*ca marcă a discursului raportat*) se identifică poziția locutorului din poemele colaj față de sursele sale, considerate a fi „de încredere”, întrucât discursurile lor au valoare de adevăr prin raportare la experiențele autoarei.

Nu în ultimul rând, capitolul evidențiază în segmentul intitulat *Ironie și sarcasm*, modul în care ironia funcționează în discursul scriitoarei drept mecanism de apărare a psihicului. Din această perspectivă, discursul investigat prezintă note de sarcasm, utilizate ca metodă de realizarea ironiei verbale cu scopul de a supăra, de a descalifica. Sub masca bunăvoienței, *discursul* Hertei Müller din poemele colaj dovedește *agresivitate*. Ironia, privită ca interacțiune complicată a trei persoane (autor, victimă și destinatar) devine în discursul scriitoarei un instrument lingvistic de manipulare a destinatarului prin victimă. *Ironia prin naivitate simulată și ironia prin antifrază* sau ironia de simplă conotație caracterizează contextul lingvistic în care autoarea se arată sarcastică .

Capitolul se încheie cu o serie de *concluzii* ce reorientează publicul scriitoarei spre valențele necunoscute ale textelor scrise de către Herta Müller în limba română. *Este sau nu este Ion*, singurul volum scris în limba română, constituie suportul unei analize interesante, în ceea ce privește discursul unei scriitoare care aparține minorității germane.

Capitolul al cincilea se constituie într-un interludiu ce marchează trecerea de la primele traduceri, apărute imediat după 1989, când libertatea de exprimare își pune masiv amprenta asupra actului traductiv, la cele apărute după anul 2000, când școlile superioare de stat normau, dincolo de intuiție, transferul semantic dintr-o limbă în alta, în cadrul unor ateliere de traduceri.

Capitolul debutează cu delimitarea *corpusului de texte*. Acesta este alcătuit din principalele versiuni în limba română a romanelor Hertei Müller. Studiul are drept scop ilustrarea virtuților compensatorii ale limbii române în traducere. Analiza statistică a cărților traduse din opera scriitoarei a condus la o concluzie, cel puțin surprinzătoare, privind regularitatea cu care s-a tradus, dar mai ales caracterul destul de subiectiv al selecției operelor destinate traducerii.

Aspectele tipografice ale versiunilor în limba română constituie de cele mai multe ori un factor decisiv în ceea ce privește soarta în sine a lecturii unei cărți cu tematică autobiografică. Pe această linie a semnelor grafice se remarcă faptul că variantele românești sunt mult mai bogate în număr de semne, chiar dacă asta înseamnă o abatere totală de la formatul originalului. Analiza întreprinsă nu are însă ca unic scop evaluarea gradului de echivalență înregistrat de textele din limba țintă, ci ne interesează, în egală măsură, evidențierea comparativă a posibilităților și a mecanismelor operate de traducător în redarea sensurilor din textul sursă cu propriile semne grafice.

Subcapitolul care vizează *sintaxa* reprezintă o analiză extinsă asupra aspectului structural al textului tradus din proza Hertei Müller. Considerând sintaxa drept marca fundamentală a stilului unui scriitor, ne animăm premisa că o traducere reușită redă stilul prozatoarei prin acuratețea construirii „corsetului” sintactic. Studiul vizează, totodată, tendința accentuată a versiunilor de traducere de a extinde și de a reorganiza sintactic enunțurile participiale prin soluții de redare cu propoziții atributive, cu riscuri majore de exagerări la nivel cantitativ, dar cu pierderi la nivel stilistic.

În aceeași serie a analizei structurale se încadrează și subcapitolul referitor *la traducerea titlurilor*. Premisa de la care pornește cercetarea este aceea că titlurile sunt extreme de importante în traducere, întrucât o greșeală strecurată în titlu se va repeta, ori de câte ori se va face referire la text. Se analizează câteva exemple incitative, ce dovedesc vastitatea nebanuită a spectrului semantic al structurilor germane compuse de scriitoare.

Concluziile parțiale ilustrează faptul că titlurile Hertei Müller sunt extrem de expresive și astfel constituie adesea capcane pentru traducători. Cele traduse în limba română beneficiază de girul autoarei, dar asta nu înseamnă că reușita sau eșecul transferului de nuanțe semantice nu îi aparține traducătorului.

Al șaselea capitol este dedicat unei ample analize a aspectelor metalingvistice ale prozei Hertei Müller. Mijloacele de redare a manierei în care scriitoarea manipulează limba sunt considerate o altă dimensiune esențială a fidelității în transferul semantic interlingvistic. În cadrul problematicii generale a captării particularităților legate de lexic, capitolul aduce în prim plan diverse forme de variații lingvistice în corpusul extins al studiului.

Pornind de la *cuvintele compuse*, discursul indică un lexic sofisticat și pretențios, care sfidează adesea limitele ludicului lingvistic, atunci când își exersează măiestria prin inventarea unor noi elemente de vocabular. Subcapitolul VI.1. identifică artificiile lexicale ale textului narativ folosite pentru a sugera, spre exemplu, sentimente de teamă, de frustrare, de agonie. Rolul expunerii este de a evidenția că textul supus traducerii se prezintă drept un discurs modificat la nivelul variației lingvistice de către o serie de compuși poetici cu valoare evocativă, precum *Herztier (Animalul inimii)*, *Atemschaukel (Leagănul respirației)*.

Analiza întreprinsă în cel de-al doilea subcapitol vizează modalitatea cea mai frecventă de a conferi narațiunii aerul de vechi, și, totuși, atât de actual în mintea autoarei. Iluzia *regresului temporal* într-un sat din Banatul Șvăbesc este redată prin mijloace lingvistice precum *expresii populare învechite*, structuri lexicale specifice germanei dialectale, cuvinte familiare, forme verbale vechi: *nix* în loc de *nichts (nimic)*, *Runen (rune)*, *hopser (danțul)*, *heiße (haide) etc.* Subcapitolul evidențiază, totodată, și echivalențele funcționale care se pot stabili în cazul transferului interlingvistic.

În privința *onomasticii*, subcapitolul VI. 3. analizează în textele sursă o serie de caractonime pornind de la premisa că *numele proprii* sunt adesea generatoare de dificultăți în traducere, întrucât aici se manifestă cel mai evident diferența dintre limba sursă și limba țintă. Elemente precum *der Hauptmann Pjele (căpitanul Piele)* sau *Katharina* care primește nu mai puțin de cinci caractonime noi într-o singură povestire reprezintă o ofertă semantică în care există maximum de conținut, dar minimum de referințe. Analiza în sine vizează contrastiv măsura în care ele reflectă datele contextului pragmatic în care se realizează comunicarea.

Din perspectiva *jocurilor de cuvinte*, actul traductiv devine adesea aproape imposibil de realizat. Cu atât mai interesantă se dovedește analiza destinată acestor mecanisme de comunicare, cu cât traducătorii reușesc să redea cu succes densitatea încărcăturii naționale. Subcapitolul VI. 4. ilustrează contrastiv într-o amplă expunere procedeele de traducere folosite de traducătorii Hertei Müller și artificiile stilistice care se impun pe parcurs. De pildă, jocurile de cuvinte bazate pe paronomasia dintre doi termeni implică soluții de traducere cu adaos în paratext. Alteori, traducerea se realizează ca simplă ofertă de echivalențe în detrimentul semnificațiilor textului sursă.

Cu atât mai complexă devine metoda de analiză, cu cât în crearea jocurilor de cuvinte în textul sursă intervine *bilingvismul*. Se identifică drept modalități de traducere: traducerea prin împrumut (uneori dublat, alteori, nedublat de explicație), *traducerea prin transfer cultural și traducerea prin omisiune* și, nu în ultimul rând, *traducerea neutră* (inegală cantitativ). Odată identificate tehnicile și procedeele de transcodare, analiza pune în aplicare un model de examinare holistică a gradului de relevanță contextuală, asigurat de traduceri în secvențele în care structurile se află într-o „zonă tampon” dintre limba autorului și altă limbă străină. Versiunile românești nu permit însă o abordare sistematică a traducătorilor din acest punct de vedere și nici o aplicare consecventă a unor procedee în cazul unui singur text.

De la *bilingvism* trecem la *dialecte* și recurgem la resursele procedurale amintite în subcapitolul anterior pentru a urmări redarea discursului narativ în limba română, ținând cont de caracterul ușor dialectal al textului sursă. Analiza întreprinsă nu are ca scop doar ilustrarea

gradului de echivalență, ci și a modului în care se realizează „altoirile” lingvistice, acolo unde autoarea nu folosește neapărat un dialect, ci, mai degrabă, dovedește apetență pentru ludic.

Și dacă tehnicile de transcodare se dovedesc eficiente în cazul dialectelor și al bilingvismului, atunci când vorbim despre argou sau *nonconformismul exprimării*, strategiile de transfer sunt cel mai adesea confuze. Ne interesează măsura în care, prin păstrarea elementelor de argou în limba română se păstrează și diferența dintre personaje și, totodată, atitudinea autoarei față de limbaj și context. Cazul expresiilor nonconformiste din corpus constituie pretextul de a ilustra o serie de reconfigurări sau reamenajări ale sensului expresiei originale, prin forme exagerate ala limbii țintă (echivalentele implicând modulații semantice precum *aber da redet man unsort – degeaba-ți răcești gura*). Expresiile au la bază comparații implicite cu un conținut ce se presupune a fi cultural. Relevanța este dovedită doar acolo unde conținutul național nu este sacrificat în favoarea sintaxei. Pe de altă parte, nu rămân neilustrate cazurile în care se înregistrează exagerări stilistice în defavoarea textului sursă: *sich zu Tode gekampft haben – au luptat până ce au dat în primire*.

Concluziile capitolului recomandă moderație în transcodarea argotică a sensurilor unor expresii care în limba sursă aparțin registrului „decent”. Pe lângă strategia transpunerii, traducătorul trebuie să caute în universul mărcilor de registru ale limbii țintă și să aleagă procedee relevante mai temperate decât cele manifestate în corpus pentru acest tip de expresivitate.

Penultimul capitol al studiului are drept obiect *analiza strategiilor de intensificare* folosite de scriitoarea germană, unele anulate, altele ignorate, iar, cele mai multe, bine echivalate de către traducători.

Analiza privind *potențarea semnificațiilor* prin redarea cu caractere italic, bold sau majuscule, reia parțial studiul aspectelor tipografice și aduce elemente de noutate în privința strategiilor de realizare a progresiei utilizate de traducători.

Subcapitolul al doilea *Repetițiile și funcția lor intensivă* ocupă cea mai mare parte a spațiului dedicat strategiilor de intensificare. Premisa anunțată din titlu este că, în actul traducerii, repetiția devine un procedeu extrem de productiv, chiar dacă poate să pară ușor dispensabilă pentru traducătorii neavizați. A traduce repetițiile înseamnă a reda o întreagă serie de fenomene sintactico-pragmatice recunoscute drept constituenți ai structurii microtextuale a discursului narativ. Sunt investigate figuri retorice precum *diacopa și anadiploza, apocopa și anafora*, etc. Analiza contrastivă este organizată în funcție de tehnicile de traducere literară și de echivalență în registrul mijloacelor repetitive. Se urmăresc mărcile discursive cu funcție de asociere pentru păstrarea efectelor cumulative în secvențele dialogului narativ. Variantele analizate reflectă încercarea (cel mai adesea reușită) traducătorilor de a reorganiza sintactic enunțurile reluate și de a păstra efectul stilistic fără a fi în detrimentul informației originale. Nu rămân neanalizate nici cazurile (puține la număr) în care traducătorii omit sau modifică repetițiile, considerente ce relevă ezitări la nivelul mișcărilor de mutație stilistică. Compensările ilustrează percepțiile variate ale traducătorilor asupra nuanțelor relaționale în situația de comunicare din textul sursă.

Paralelismele, la rândul lor, reprezintă o extensie a tehnicii de reorganizare sintactică, de data aceasta repetiția având loc la distanță. Cadrul de analiză vizează evidențierea resurselor creative ale celor două limbi (germană și română) implicate în procesul traducerii unor structuri congruente. Problema generală a captării efectului stilistic urmărește deplasarea de semnificații pentru întărirea unei valori noi.

Considerate cazuri ilustrative pentru strategiile de intensificare, *adverbele* sunt investigate sub aspectul tehnicilor de reconfigurare a valorii stilistice și a circumstanțialității.

Opțiunile traducătorilor români reflectă *reflexul sinonimic* în transferul semantic. Aceștia evită să repete excesiv adverbele de timp, în special, și compensează prin modulații lingvistice.

Subcapitolul dedicat *topicii* și dislocărilor sintactice urmărește două tipuri majore de mutații care să produc în textul scriitoarei germane: inversiunea prin antepunere a subordonatei circumstanțiale de timp și *reordonarea* unui *constituent nominal*. În transferul acestor sintagme rearanjate sintactic sunt surprinse câteva strategii: *repoziționări cu efect stilistic de intensificare și progresie, structurări ale mesajului prin inserții de conectori discursivi în secvențele în care textul sursă juxtapune sau coordonează propoziții principale*.

Concluziile parțiale vizează procedeele compensatorii oferite de către traducători și recomandă echivalarea „premeditării în plan stilistic” prin mijloace calitative și cantitative.

Ultimul capitol reunește observații legate de o serie de aspecte relevante în context, dar neunitare din punctul de vedere al elementelor vizate și al procedeele de analiză aplicate. Subcapitolul dedicat *literarității* investighează respectarea calităților pragmatice oferite textului de către enunțator și cititor. Se constată o serie de decalaje calitative justificabile până la un punct prin prisma ideii că traducerea sunt reușite atunci când trăiesc independent de textul sursă.

Referitor la *specificitatea unor structuri ale limbii germane*, subcapitolul VIII. 2 analizează contrastiv în textele sursă și textele țintă sintagmele care au un grad ridicat de rezistență la traducere. Scopul analizei îl constituie relevarea nu doar a tipurilor de dificultăți pe care le întâmpină traducătorii (pragmatice, culturale, lingvistice), dar și a deficiențelor de ordin subiectiv, care sunt mai greu de cuantificat. Se remarcă la nivel morfo-sintactic *participiul I*, o formă verbală ce impune soluții de *trancodare* dintre cele mai complexe, precum *propoziția atributivă*, construcțiile nominale sau atributul dezvoltat.

Compunerea, ca procedeu în realizarea unor *substantive* sau adjective cu valențe noi, devine în procesul traducerii o reală provocare, întrucât limba țintă operează cu un sistem lingvistic bazat pe împrumut acolo unde realitățile culturale depășesc resursele lingvistice. Transferul prin trunchiere sau extindere (cel mai adesea) devine soluția în astfel de cazuri.

Intervin uneori în cadrul acestor transferuri semantice unele *greșeli de traducere* pe care le prezentăm în analiză mai întâi din perspectiva clasificării lor în tipuri raportate la nivelurile limbii (erori lexicale, morfologice, pragmatico-lingvistice, conotative) și mai apoi le urmărim analitic prin raportare la referat. Este prezentat fenomenul ciclic al *compensării-decompensării* pentru a evidenția mecanismele de reflecție operate de traducător în scopul evitării acestora în versiunile ulterioare. Însumarea datelor permite observația că cele mai multe erori apar din interpretarea greșită a sintaxei, ori din nerespectarea registrului de limbă.

Referitor la *tipurile de traducători* ce au redat în limba română proza scriitoarei germane, studiul îi menționează pe cei trei: Nora Iuga, *Alexandru Al. Șahighian* și *Corina Bernic*, ultimii doi fiind clar adepții principiului *adaptării*, dar fără a avea decalaje majore de la sensurile textului sursă, iar *prima*, și cea mai veche traducătoare a lui Müller, *adaptează și creează în traducere* lăsând uneori ca vocea traducătorului să acopere vocea scriitorului.

Nu în ultimul rând, subcapitolul referitor la *importanța paratextului* surprinde o varietate de exemple în care existența notelor de subsol creează diferența dintre o traducere bună și una „mai puțin bună”. Analiza are în vedere măsura în care variantele de traducere reușesc să păstreze atât comunicarea cât și fluiditatea discursului. Modul principal de rezolvare a lacunelor textului se dovedește paratextul. Chiar dacă nu sunt agreate de majoritatea traducătorilor, *notele de subsol* reprezintă pentru textul Hertei Müller *soluția optimă* în trancodare, cu atât mai mult cu cât autoarea își *supraestimează publicul țintă*.

Concluziile capitolului recomandă compensarea sensurilor în paratext, în scopul de a restitui autoarei intenția estetică și, implicit, redarea funcției argumentative a notelor de subsol în traducerea prozei ca premisă pentru înțelegerea contextualității.

- **Concluzii finale**

Capitolul dedicat concluziilor formulează câteva idei care s-au desprins în urma analizei efectuate:

- ✓ Traducerile prozei scriitoarei germane, Herta Müller, oferă o privire de ansamblu asupra capacității limbii române de a satisface principiile traducătorilor în actul traductiv. Scriitoarea germană își supune traducătorii la numeroase și variate provocări stilistice. Unii se dovedesc mai curajoși și refac parcursul unor complicate scheme stilistice, traduc în variante reușite „jocurile de cuvinte”, iar alții, puși în fața unei duble provocări lingvistice, optează pentru fidelitate compensată în paratext de notele de subsol.

- ✓ În traducerea variantelor dialectale, ale șvabilor bănățeni, traducătorii păstrează un echilibru și nu risipesc informația, adunând-o, cel mai adesea, în note, cu excepția Norei Iuga, care lasă să se întrevadă formația de creator, de scriitor ce simte nevoia introducerii în text a unor elemente ale contextualității, din teama, parcă, de a nu-și recunoaște „neputința” acolo unde textul, de fapt, reclamă intraductibilitatea.

- ✓ Cărțile Hertei Müller se adresează prin specificitate unui public cititor destul de vast. Traducerile însă, (mai puțin semnate de Alexandru Al. Șahighian și Corina Bernic) limitează sfera înțelegerii, întrucât fie redau netraduse structuri din cultura germană, fie anulează vocea scriitoarei în favoarea talentului scriitoricesc al traducătoarei. Chiar dacă traducerile Corinei Bernic par să tindă uneori spre servilism prin traducerea fidelă, cuvânt la cuvânt, versiunea acesteia, totuși, per ansamblu, stăpânește originalul. Și Alexandru Al. Șahighian se arată în stare să domine textul-sursă, dar uneori lasă impresia că nu are puterea de a-l părăsi, chiar dacă a înțeles subtilitățile.

- ✓ Fiecare traducător al Hertei Müller recurge la soluții proprii, la resurse personale de inventivitate lingvistică pentru a depăși bariera pe care o impune transferul prozei scriitoarei germane în limba română. Cele mai multe pierderi sunt compensate în text sau se rezolvă contextual. Una dintre principalele cauze ale pierderilor de sens este diferența lingvistică anulată pe alocuri de actul re-traducerii (atunci când scriitoare însăși traduce, de fapt, din limba română în limba germană).

- ✓ În ceea ce privește diferența culturală avem norocul de a beneficia de același fond cultural cu cel al scriitoarei, diferențele fiind minore dacă luăm în calcul fondul cultural al șvabilor bănățeni raportat la fondul cultural românesc. În rest, în ciuda figurilor de stil complexe și a tematicii afective, limba română reușește să ofere cel mai adesea soluții de traducere, chiar și acolo unde jocurile de cuvinte ale scriitoarei par să nu ofere variante traductibile. Opera Hertei Müller se dovedește mult mai traductibilă pentru cititorul român decât pentru oricare alt cititor. Chiar și pentru germani, proza scriitoarei pune pe alocuri probleme, mai ales atunci când jonglează cu versuri din cântecele populare românești, când rostește blesteme de dragoste sau când înjură cu patos asemenea românilor bănățeni.

- ✓ Pe baza corpusului studiat am observat și confirmat o ipoteză generală conform căreia textele traduse sunt mai explicite (în cea mai mare parte), mai convenționale morfologic și sintactic, dar tind să evite mijloacele de intensificare din textul-sursă și să exagereze trăsăturile limbii-țintă. La urma urmei, traducerile Hertei Müller dintre anii 1995-2012 se încadrează în etapele firești ale evoluției traducerilor într-o limbă. Aceste variante de început constituie

traduceri-adaptare, cu excepția versiunii din Niederungen traduse de Alexandru Al. Șahighian, completată copios cu note de subsol, care se încadrează în seria traducerilor reparatorii. Versiunea inițială îi aparține Norei Iuga și a apărut sub titlul „Depresiuni”, dar a fost masiv cenzurată la vremea respectivă și nu se mai găsește ca volum nici în arhive, nici în biblioteci sau librării.

✓ Considerăm că o rescriere prin revizuirea edițiilor publicate ar însemna o nouă întâlnire cu textul străin în termenii culturii-țintă, având în sprijin o limbă literară română stabilă și generoasă. Ținând cont de faptul că scriitoarea este câștigătoarea unui premiu Nobel pentru literatură, iar în proza ei sălășluiește limba și cultura română, cărțile Hertei Müller ar merita să fie retraduse, cel puțin cele care au mai mult de zece ani de la publicarea lor la editura Polirom.

✓ Traducerea constituie nu doar „o contribuție critică la înțelegerea operei traduse”¹, ci totodată o modalitate prin care traducătorul își îmbogățește propria-i limbă și cultură. Autorul, traducătorul și cititorul se angajează într-un demers profitabil ce are drept scop negocierea sensului în numele unei responsabilități creatoare.

Același capitol enunță, pe de o parte, *recomandări* și, pe de altă parte, *noi direcții* de cercetare în analiza traducerilor textelor Hertei Müller. În aceeași serie a concluziilor menționăm, mai întâi, câteva *nevoi* legate de traducerea textelor Hertei Müller, precum reeditarea unor ediții mai vechi de zece ani de la publicare și traducerea în alte versiuni, mai elaborate și, poate, mai rigurose alcătuite decât cele actuale. În perspectiva apariției acestor noi variante, se impun a fi formulate câteva **sugestii** care iau naștere din analiza contrastivă efectuată pe corpus și din evaluarea calitativă a traducerilor existente:

- însușirea metodologiei specifice traductologiei, pentru a putea adera la o metodă de lucru pertinentă și eficientă;
- aprofundarea tuturor palierele științei traducerii în scopul aflării și al utilizării mecanismelor de transcodare;
- mai atente evaluări ale raportului cantitativ și calitativ în toate operele scriitoarei;
- necesitatea existenței unui aparat paratextual în edițiile publicate;
- valorificarea paratextului ca și procedeu obligatoriu, acolo unde textul valorifică, premeditat, structuri intraductibile;
- re-evaluarea actului traducerii din perspectiva unei scriitoare care cunoaște limba în care se traduce;
- necesitatea mai multor variante de traducere în română ale aceleiași opere;
- activarea creativă a mijloacelor expresive din limba țintă pentru a dovedi participarea „unei conștiințe lingvistice” specifice limbii române la scrierea în limba germană a textului Hertei Müller.

Index de **cuvinte cheie**: discurs narativ, traducere, adecvare, acceptabilitate, textem repetat, poem colaj, aspecte metalingvistice, variație lingvistică, echivalențe funcționale, bilingvism, transfer cultural, dialecte, transcodare, modulații semantice, strategii de intensificare, paralelism sintactic, reflex sinonimic, decompensare, recontextualizare .

¹ D. Caracostea, *Expresivitatea limbii române*, Polirom, Iași, 2000, p. 120

CORPUS

Corpus Herta Müller în limba germană:

- Müller, Herta**, *Herztier*, Fischer Taschenbuch Verlag/ Carl Hanser Verlags, München Wien, 2009
- Müller, Herta**, *Der Fuchs war damals schon der Jäger*, Fischer Taschenbuch Verlag/ Carl Hanser Verlags, München Wien, 2009
- Müller, Herta**, *Reisende auf einem Bein*, Fischer Taschenbuch Verlag/ Carl Hanser Verlags, München Wien, 2010
- Müller, Herta**, *Der Mensch ist ein großer Fasan aus der Welt*, Fischer Taschenbuch Verlag/ Carl Hanser Verlags, München Wien, 2010
- Müller, Herta**, *Niederungen*, Fischer Taschenbuch/ Carl Hanser Verlags, München, 2011
- Müller, Herta**, *Immer derselbe Schnee und immer derselbe Onkel*, Fischer Taschenbuch/ Carl Hanser Verlags, München, 2013

Corpus Herta Müller în limba română:

- Müller, Herta**, *Animalul inimii*, ediția a II-a revizuită, traducere din limba germană de Nora Iuga, Polirom 2006
- Müller, Herta**, *Este sau nu este Ion*, Editura Polirom, Iași, 2015.
- Müller, Herta**, *Călătorie într-un picior*, traducere din limba germană de Corina Bernic, Humanitas, 2010
- Müller, Herta**, *Încă de pe atunci vulpea era vânătorul*, traducere din limba germană de Nora Iuga, Humanitas, 2010
- Müller, Herta**, *Omul este un mare fazan pe lume*, traducere din limba germană de Corina Bernic, Humanitas, 2011
- Müller, Herta**, *Mereu aceeași nea și mereu același neică*, traducere din limba germană și note de Alexandru Al. Șahighian, Humanitas, 2011
- Müller, Herta**, *Ținuturile joase*, traducere din limba germană și note de Alexandru Al. Șahighian, Humanitas, 2012

Bibliografie selectivă

A. Opera literară a Hertei Müller:

- Müller, Herta**, *Niederungen*, [*Ținuturile joase*], București: Kriterion, 1982 (cenzurat), Berlin 1984, [trad. de Alexandru Al. Șahighian, București: Editura Humanitas, 2012
- Müller, Herta**, *Drückender Tango*, [*Tango apăsător*], București: Kriterion 1984, Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1988 & 1996
- Müller, Herta**, *Der Mensch ist ein großer Fasan auf der Welt*, [*Omul este un mare fazan pe lume*], Berlin 1986, [trad. de: Corina Bernic, București: Humanitas Fiction 2011
- Müller, Herta**, *Barfüßiger Februar* [*Februarie desculț*], Berlin: Rotbuch Verlag 1987
- Müller, Herta**, *Reisende auf einem Bein* [*Călătorie într-un picior*], Berlin 1989, [trad. de: Corina Bernic. București: Humanitas Fiction, 2010
- Müller, Herta**, *Der Teufel sitzt im Spiegel* [*Diavolul stă în oglindă*], Berlin: Rotbuch, 1991

- Müller, Herta**, *Der Fuchs war damals schon der Jäger*, [Încă de pe atunci vulpea era vânătorul], Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1992, trad de: Nora Iuga. București: Humanitas Fiction, 2009
- Müller, Herta**, *Eine warme Kartoffel ist ein warmes Bett* [Un cartof cald este un pat cald], Hamburg: Europäische Verlag, 1992
- Müller, Herta**, *Der Wächter nimmt seinen Kamm* [Paznicul își ia pieptenele], Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt, 1993
- Müller, Herta**, *Angekommen wie nicht da* [Ajuns ca și cum n-aș fi aici], Lichtenfels: Meranier Gymnasium, 1994
- Müller, Herta**, *Hertzier* [Animalul inimii], Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag, 1994, trad. de Nora Iuga. București: Univers, 1997
- Müller, Herta**, *Hunger und Seide* [Foame și mătase], Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt, 1995
- Müller, Herta**, *In der Falle* [În capcană], Göttingen: Wallstein Verlag, 1996
- Müller, Herta**, *Heute wär ich mir lieber nicht begegnet* [Astăzi mai bine nu m-aș fi întâlnit cu mine însămi], Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1997. trad de: Corina Bernic. București: Humanitas, 2014
- Müller, Herta**, *Der fremde Blick oder das Leben ist ein Furz in der Laterne*, Göttingen: Wallstein Verlag, 1999
- Müller, Herta**, *Im Haarknoten wohnt eine Dame* [În coc locuiește o damă], Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 2000, trad de: Nora Iuga. București: Vinea, 2006
- Müller, Herta**, *Heimat ist das, was gesprochen wird* [Țara natală, este ceea ce se vorbește acolo], Blieskastel: Gollenstein Verlag, 2001
- Müller, Herta**, *Der König verneigt sich und tötet* [Regele se-nclină și ucide], München: Carl Hanser Verlag, 2003, trad. și note de Alexandru Al. Șahighian. Iași: Polirom, 2005
- Müller, Herta**, *Die blassen Herren mit den Mokkatassen* [Domnii palizi cu ceștile de mocca], München: Hanser, 2005
- Müller, Herta**, *Este sau nu este Ion*, Iași: Polirom, 2005
- Müller, Herta**, *Atemschaukel* [Leagănușul respirației], München: Hanser, 2009, trad. și note de Alexandru Al. Șahighian. București: Humanitas Fiction, 2010
- Müller, Herta**, *Immer derselbe Schnee und immer derselbe Onkel* [Mereu aceeași nea și mereu același neică], Hanser Verlag, München, 2011, trad. Alexandru Al. Șahighian. București: Humanitas Fiction, 2011

B. Studii:

- Academia Română**, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, DEX – *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, Univers Enciclopedic, București, 1998
- Adam, Jean-Michel**, *Lingvistica textuală*, Ed. Institutul European, 2008
- Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană-Dindelegan**, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira, 2001
- Apel, Friedmar Schreiben, Trennen**. *Zur Poetik des eigensinnigen Blicks bei Herta Müller*, în *Die erfundene Wahrnehmung*, ed. Norbert Otto Ecke Paderborn: Igel, 1991), p.103
- Arvinte, V**, *Criterii de determinare a împrumuturilor săsești ale limbii române în Anuarul de lingvistică și istorie literară XVI*, Iași, 1965
- Austin, J.L.**, *Cum să faci lucruri cu vorbe*, Editura Paralela 45, Buc. 2003
- Bahtin, M.**, *Esthétique de la création verbale*, Ed. Gallimard, Paris, 1984
- Bahtin, Mihai**, *Probleme de literatură și estetică*, Ed. Univers, București, p.81

- Bal, Mieke**, *Naratologia. Introducere în teoria narațiunii*, ediția a II-a, traducere de Sorin Pârvu, Institutul European; Iași, 2008
- Ballard, Michel**, *La non prope en traduction*, Ophrys, Paris, 2001
- Bantaș, Andrei; Croitoru, Elena**, *Didactica traducerii*, Teora, București, 1998
- Barbe, Katharina**, *Irony in context*, Philadelphia, 1995, p.18 despre *Aspecte ale ironiei în discursul publicistic românesc actual*, UAIC, Natalia-Alina, Soare, Facultatea de Litere, Școala Doctorală de Studii Filologice, Iași, 2012
- Battista, Mondin**, *Manual de filozofie sistematică*, vol. I, Iași, Editura Sapiientia 2008, despre *Studii de știință și cultură*, Carol Alexandru Mohr vol. VIII, nr.3, septembrie 2012
- Beaugrande, R-A et W.U. Dressler**, *Introduction to text linguistics*, Londres, Longman, 1981
- Bell, Roger T.**, *Teoria și practica traducerii*, Polirom, Iași, 2000
- Benveniste, Emil**, *Probleme de lingvistică generală*, Paris, Gllimard, 1974
- Bidu-Vrânceanu, Angela**, Călărașu, cristina, Ionescu,-Ruxândoiu, Liliana; Mancaș, Mihaela, Dindelegan, Gabriela Pană, *Dicționar de științe ale limbii*, ediția a II-a, editura Nemira & Co., București 2005 (2001)
- Bidu-Vrânceanu, Angela** (coord.), *Lexic comun, lexic specializat*, Editura Universității din București, 2000
- Bidu-Vrânceanu, Angela; Forăscu, Narcisa**, *Limba română contemporană. Lexicul*, Humanitas Internațional, București, 2005
- Bîrleanu, Ion-Horia**, *Geografia lingvistică românească fără prejudecăți*, în „Academica”, anul IV, 1994, nr. 12 (48)
- Bulgăr, Gh.**, *Virtuțile limbajului în arta traducerii*, în *Cultură și limbaj*, Editura Eminescu, București, pp.228-232
- Bulgăr, Gh.**, *Limba română. Sintaxă și stilistică*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1968
- Burger, Harald**, (2007): *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*, Berlin: Erich Schmidt
- Butzer, Günter/Joachim Jacob**, (Hrsg.) (2008): *Metzler Lexikon literarischer Symbole*, Stuttgart/Weimar: Metzler
- Caracostea, D.**, *Expresivitatea limbii române*, Polirom, Iași, 2000
- Chiellino, Carmine**, (2001): *Liebe und Interkulturalität. Essays 1988-2000*, Tübingen: Stauffenburg
- Constantinescu, Muguraș**, *La traduction littéraire en Roumanie au XXI siècle : quelques réflexions*, în „META”, LIV, 4, 2009, pp. 871-883
- Copceag, Dimitrie** (1989) *Phraseologie. In: Günter Holtus* (Hrsg.): *Lexikon der romanistischer Linguistik* (LRL), Tübingen: Niemeyer, pp. 63-81
- Coșeriu, Eugeniu**, *Omul și limbajul său: studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, antologie, argument și note de Dorel Finaru, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza, 2009
- Coșeriu, Eugeniu**, *Vers l'étude des structures lexicales [Structure lexicale et enseignement du vocabulaire, 1996]* în Coșeriu 2001
- Coșeriu, Eugeniu**, *Limba funcțională*, în *Lecții de lingvistică generală*, Arc, 2000
- Coșeriu, Eugeniu**, *Prelegeri și Conferințe*, Institutul de Filologie Română, -A. Philippide, Iași, 1992-1993
- Coseriu, E.**, *Bedeutung und Bezeichnung im Lichte der strukturellen Semantik* din volumul *Sprachwissenschaft und Übersetzen* de P. Hartmann& H. Vernay, Ed. Hueber, Munchen, 1970, pp.104-121

- Coșeriu, Eugen**, *Lecții de lingvistică generală*, Editura ARC, Chișinău, 2000
- Coteanu, I.**, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961
- Christian, Dawidowski** (1997): *Bild-Auflösung: Einheit als Verlaust von Ganzheit. Zu Herta Müllers Niederungen*. In: Ralph Köhnen (Hrsg.): *Der Druck der Erfahrung trieb die Sprache in die Dichtung. Bildlichkeit in Texten Herta Müllers*, Frankfurt/Main: Peter Lang, pp. 13-16
- Crossman-Osterloh, Helga**, *Die deutschen Einflüsse auf das Rumanische. Probleme – Kriterien- Anwendungen, Tubesiger Beiträge zur Linguistik 266*, Gunter Narr Verlag Tubingen, 1985
- Croce, B.**, *Eстетica privită ca știință a expresiei și lingvistica generală*, Ed. Univers, București, 1970
- Diaconescu, Ion**, *Inversiunea sintactică la nivelul frazei*, SCL, XXXV, nr. 1, 1984, pp. 38-46
xxx (1975): **Dicționarul explicativ** al limbii române (DEX), București: Universul Enciclopedic
- Dimitriu, Rodica**, *Theories and Practice of Translation*, Institutul European, Iași, 2002
- Doinaș, Ștefan Aug.**, *Trădare și fidelitate, în Orfeu și tentația realului*, Editura Eminescu, București, 1974, pp. 263-268
- Doinaș, Ștefan Aug.**, *Traducerea ca re-creare a operei, în Orfeu și tentația realului*, Editura Eminescu, București, 1974, pp. 258-262
- Duda, Gabriela**, (1985): *Dicționar de expresii și locuțiuni ale limbii române*, București: Albatros
- Dudenredaktion** (2008): *Duden Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik*, Mannheim/Zürich: Dudenverlang
- Dumistrăcel, Stelian**, *Discursul repetat în textul jurnalistic. Tentația instituirii comunității fatice prin mass-media*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Iași, 2006
- Eberl, Immo/Horst, Fassel**, *Die Donauschwaben. Deutsche Siedlung in Südosteuropa*. Ausstellungskatalog. ed. a 2 a, Sigmaringen: Thorbecke, 1989, p. 66
- Eco, Umberto**, *In cautarea limbii perfecte*, Ed. Polirom, Iasi, 2002
- Eco, Umberto**, *A spune cam același lucru. Experiențe de traducere*, în românește de Laszlo Alexandru, Polirom, Iași, 2008
- Ekkehard, Eggs**, *Rhétorique et argumentation: de l'ironie*. Argumentation et Analyse du Discours, numărul 2 din 2009
- Ferdinand de Saussure**, *Scieri de lingvistică generală*, trad. Luminița Botoșineanu, Iași, Ed Polirom, 2004, p.277
- Foucault, Michel, Andere Räume**, În: Moravánszky, Ákos ș.a. (Hg.): *Architekturtheorie im 20. Jahrhundert. Eine kritische Anthologie*.,Wien, New York: Sprenger, 2003, pp. 549-556
- Freud, Sigmund**, *Cuvîntul de duh și relația cu inconștientul*, Editura Trei, București, 1999.
Pentru Oana Felea, Felicia Iftene, *Umorul -mecanism de apărare*, Revista de Neurologie și Psihiatrie a Copilului și Adolescentului din România
- Foucault, Michel**, *Archeologia cunoașterii*, trad. Bogdan Ghiu, București, Ed. Univers, 1999
- Hăisan, Daniela**, *Proza lui Edgar Allan Poe*, în limba română, Editura Casa Cărții de Știință, 2014
- Heinz, Franz**, *Kosmos und Banater Provinz. Herta Müller und der unliterarische Streit über ein literarisches Debüt, în Beiträge zur deutschen Literatur in Rumänien seit 1918*, ed. Anton Schwob München: Verlag des Südost-deutschen Kulturwerks, 1985, p. 108-109

- Herghelegiu, Raluca**, (2009): *Augen, die in der Sprache sitzen. Zur Latenz des Rumänischen bei Herta Müller*. In: Ana-Maria Pălimariu/ Elizabeth Berger (Hrsg.): *Die fiktive Frau. Konstruktionen von Weiblichkeit in der deutschsprachigen Literatur*, Iași: Editura Universității, pp. 391-404
- Holz-Mänttäri, Justa**, *Translatorisches Handeln. Theorie und Methode*, apud Prunč Erich, *Einführung in der Translationswissenschaft*, Band 1, Graz, I.T.A.T., 2002
- Jordan, Iorgu**, *Limba română contemporană*, Editura Ministerului învățământului, București, 1956
- Jakobson, Roman**, *Essais de linguistique générale (I, II)*, Les Editions de Minuit, Paris, 1973
- Jankélévitch, Vladimir**, *Ironia*, traducere din limba franceză de Florica Drăgan și V. Fanache. Cluj- Napoca, Dacia, 1994
- Jeanrenaud, Magda**, *Universaliile traducerii. Studii de traductologie*, Polirom, Iași, 2006
- Kalashnikov, Alexander**, *Translation of charactonyms from English into Russian*, „Translation Journal”, vol, 10, nr. 1, ianuarie 2006
- Kant, Immanuel**, despre *Umorul -mecanism de apărare*, Oana Felea, Felicia Iftene, Revista de Neurologie și Psihiatrie a Copilului și Adolescentului din România
- Kerbrat-Orecchioni, Catherine**, *Problèmes de l'ironie*, în „Linguistique et sémiologie Travaux du centre de recherches linguistiques et sémiologiques de Lyon, L'ironie, 1976/2
- Kohn, Ioana**, *Virtuțile compensatorii ale limbii române în traducere*, Editura Facla, Timișoara, 1983
- Kokas, Luis**, *Les longueurs de la traduction*, in „META”, vol.14, nr.2, 1969, pp. 93-97
- Landers, Clifford E.**, *Literary Translation: A practical Guide, Multilingual Matters*, Clevedon, 2001
- Lungu- Badea, Georgiana**, *Cercetarea traductologică românească. Orientări*, în *Analele Universității de Vest din Timișoara*, XL, 2002, pp. 127-142
- Lungu-Badea, Georgiana**, *Echivalența: definiție și tipologie*, Universitatea de Vest din Timișoara
- Lungu-Badea, Georgiana**, (coord.), *Un capitol de traductologie românească. Studii de istorie a traducerii (III)*, editura Universității de Vest, Timișoara, 2008
- Lungu-Badea, Georgiana**, *Mic dicționar de termeni utilizați în teoria, practica și didactica traducerii*, ediția a II-a, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2008
- Lungu-Badea, Georgiana**, *Teoria culturilor, teoria traducerii*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2004
- Maingueneau, Dominique**, *Analiza textelor de comunicare*, traducere de Mariana Șovea, Ed. Institutului European, Iași, 2005
- Maingueneau, Dominique**, *Les termes clés de l'analyse du discours*, Paris, Éditions Seuil, 2009
- Maingueneau, Dominique**, *Lingvistică pentru textul literar*, Institutul European, Iași, 2008, traducere Ioana-Crina Coroi și Nicoleta Loredana Moroșan
- Maingueneau, Dominique**, *Termeni cheie in analiza discursului*, Paris, Edition Seuil, 2009
- Mavrodin, Irina**, *Despre traducere, literal și în toate sensurile*, *Scrisul Românesc*, Craiova, 2006
- Miclău, Paul**, *Elemente de semiotica lingvistică*, Ed. Facla, Timișoara, 1976
- Mihăilescu, N.**, *Dinamica limbii române literare. Vocabular, sintaxă, stil*, Editura Albatros, București, 1976
- Nagy, Rodica**, *Sintaxa limbii române. Unități, raporturi și funcții*, Ed. Institutului European,

- Iași, 2005
- Nida, E.A.**, *Traducerea sensurilor. Traducerea posibilă și imposibilă*, Institutul European, Iasi, 2005
- Nord, Christiane**, *Proper Names in Translations for Children: Alice in Wonderland as Case in Point*, în „META”, XLVIII (1-2), 2003, pp. 182-186
- Nord, Christiane**, *Translating as a Purposeful Activity. Functionalist Approaches Explained*, St. Jerome, Manchester, 1997
- Oprea, Ioan**, *Elemente de filozofia limbii*, Ed. Institutului European, Iasi, 2007
- Oprea, Ioan**, *Lingvistica și filozofie*, Institutul European, Iasi, 1992
- Oprea, Ioan**, *Comunicare culturală și comunicare lingvistică în spațiul european*, Institutul European, Iași, 2008
- Oprea, Ioan; Radu, Rodica; Pamfil, Carmen-Gabriela; Zăstroiu, Victoria**, *Noul dicționar universal al limbii române*, ediția a III-a, Litera Internațional București/ Chișinău, 2007
- Oprea, Ioan**, *Terminologia filozofică românească modernă. Studiu asupra epocii de formare*, Editura Științifică, București, 1996
- Papadima, Liviu**, (1988): *Sprache und Diktatur (Langue et dictature)*. In: *Günter Haltus (u.a) (Hrsg.): Lexikon der Romanistischen Linguistik*, Bd. ½, Tübingen: Niemeyer, pp. 512-525
- Petroșel, Daniela**, *Herta Müller sau neputința de a privi în sus: [recenzie la „Animalul inimii” de Herta Müller. București : Polirom, 2006]* / Daniela Petroșel În: *Convorbiri literare*. An. 141 (Nr. 4) /apr. 2007. pp. 76-77
- R. H. Robins**, *Scurtă istorie a lingvisticii*, Editura Polirom, Iași, 2003
- Reboul, Anne, Moeschler Jaques**, *Pragmatica discursului*, Editura Academica, Galați, 2010, traducere de Irinel Antoniu
- Reiss, Katharina; Vermeer, Hans**, *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, Niemeyer, Tübingen, 1984
- Ricoeur, Paul**, *Despre traducere*, traducere de Magda Jeanrenaud, Polirom, Iași, 2005
- Rovența-Frumușani, Daniela**, *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*, București, Tritonic, 2012
- Rovența-Frumușani, Daniela**, *Argumentarea, modele și strategii*, București, Ed. BIC ALL,
- Steiner, George**, *După Babel. Aspecte ale limbii și traducerii*, traducere de Valentin Negoită și Ștefan Avărvarei, Editura Univers, București, 1983
- Tiktin, Hariton**, (1985): *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Toolan, Michael**, *Narațiunea. Introducere lingvistică*, Ed Universității Al. I. Cuza, Iași, 2008
- Vossler, K.**, *Geist und Kultur in der Sprache*, Winter, Heidelberg, 1925
- Wald, Lucia**, *Progresul în limbă. Scurtă istorie a limbajului*, Editura Științifică, București, 1969
- Woods, Michelle**, *Translating Milan Kundera, Multilingual Matters Ltd.*, Clevedon// Buffalo/ Toronto, 2006
- Weinrich, H.**, *Semantik der Kühnen Metapher, Theorie de Methafer, Wissenschaftliche Buchgesellschaft*, Darmstadt, 1983
- Wolfram, Wilss**, *Literary Translation and the Problem Of Equivalency* în „META”, vol.22, nr.4, 1977, pp. 243-251

